

ks. dr hab. Marek Żmudziński, prof. UWM

Olsztyn, 8.08.2023

Wydział Teologii

Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

w Olsztynie

ul. St. Hozjusza 15

11-041 Olsztyn

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pana mgra lic. Macieja Witaly:

***Początek człowieka – upadek – śmierć. Kluczowe zagadnienia antropologii teologicznej w
nowej interpretacji,***

przygotowanej

w Zakładzie Teologii Systematycznej Wydziału Teologicznego

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Przedstawiona recenzja zawiera sześć punktów obejmujących odpowiednio:

- 1) Informacje wstępne na temat przedstawionej rozprawy
- 2) Problem badawczy podjęty w rozprawie oraz jej cel
- 3) Zastosowaną metodologię
- 4) Wykorzystanie źródeł
- 5) Ocenę merytoryczną prezentowanej rozprawy, zawierającą: a) zalety, b) treści domagające się wyjaśnienia, c) pytania problemowe
- 6) Wniosek końcowy

1. Informacje wstępne na temat przedstawionej rozprawy

Prezentowana przez Pana mgra lic. Macieja Witały praca doktorska: *Początek człowieka – upadek – śmierć. Kluczowe zagadnienia antropologii teologicznej w nowej interpretacji*, napisana została pod kierunkiem O. prof. dra hab. Bogusława Kochaniewicza OP, w Zakładzie Teologii Systematycznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Opracowanie zawiera 407 stron. Poza stroną tytułową otwiera je szczegółowy spis treści (s. 5-9), ponadto obok wykazu skrótów (s. 11-12), wstępu (s. 13-29) oraz zakończenia (s. 323-325), streszczenia (327-328), aneksu (329-377) i bibliografii (s. 379-407), rozprawa zawiera trzy główne rozdziały (s. 31-322) .

W rozdziale pierwszym, *U progu hominizacji* podjęto zagadnienie początków ludzkości. Najpierw wykorzystano źródła biblijne, patrystyczne oraz wypowiedzi Magisterium Kościoła w celu ustalenia teologicznych kryteriów człowieczeństwa. Celem tej analizy było prześledzenie nauczania na temat ewolucji, aby stwierdzić, czy chrześcijańska protologia jest kompatybilna z ewolucyjną wizją powstawania ludzkości i czy wobec tego dane nauk szczegółowych, z których wynika tego rodzaju wizja, mogą być wzięte pod uwagę w próbie zbudowania integralnej narracji protologicznej. Następnie przeprowadzono przegląd wyników badań paleoantropologii oraz archeologii pradziejowej, a także innych nauk o człowieku, odnoszących się do zagadnienia początków ludzkości. Ustalone wcześniej teologiczne kryteria człowieczeństwa, w szczególności zdolność do nawiązywania relacji oraz wymiar etyczny, zestawione zostały z wizją początków ludzkości prezentowaną przez nauki empiryczne, a także danymi z innych nauk o człowieku. Dodatkowym elementem tego rozdziału jest prezentacja myśli wybranych, współczesnych teologów.

W rozdziale drugim, *Upadek i jego dziedzictwo* podjęto problem grzechu pierwszych ludzi oraz jego konsekwencji. Analogicznie do pierwszej części dokonano analizy biblijnej oraz wielowiekowego nauczania Kościoła. Uwzględniono również wybrane dzieła starożytnych autorów chrześcijańskich oraz współczesną interpretację

zagadnienia, biorąc pod uwagę wizję początków ludzkości prezentowaną przez nauki szczegółowe.

Trzeci rozdział dysertacji *Śmierć jako skutek upadku*, jest prezentacją problematyki śmierci człowieka jako zjawiska będącego skutkiem grzechu pierwszych ludzi. O ile orędzie biblijne i nauczanie Magisterium w taki właśnie sposób przedstawiają zjawisko śmierci, o tyle nauki empiryczne wykazują, że śmierć biologiczna jest nieodłącznym elementem życia na ziemi. Przegląd danych biblijnych i doktryny Kościoła został skonfrontowany z najbardziej istotnymi trudnościami, jakie kwestia śmierci, jako skutek grzechu stanowić może dla współczesnego odbiorcy, po czym sformułowana została propozycja rozwiązania trudności, odpowiadająca na postawione wcześniej pytania badawcze, którą odniesiono także do refleksji współczesnych teologów. Dodatkowo odniesiono się do analogii wiary, zachodzącej w ujęciu zagadnienia śmierci w perspektywie mariologicznej i hagiologicznej.

2. Problem badawczy podjęty w rozprawie oraz jej cel

Autor pracy konstatuje istniejące, mimo podejmowanych w historii prób rozwiązania, trudności i pozorne sprzeczności, ogólnie ujmując, pomiędzy wiarą a rozumem, a w konkretnie między naukami teologicznymi a naukami empirycznymi. Stwierdza m.in.: „problem powyższy nadal nie może być uznany za rozwiązany i wciąż nie mamy do czynienia z rozpowszechnieniem takiego przekazu katolickich twierdzeń protologicznych, który można by określić jako integralny i w pełni wiarygodny dla współczesnego odbiorcy, ukształtowanego w mentalności materialistycznej . Wydaje się to poważnym i aktualnym wyzwaniem teologicznym, zwłaszcza że katolicka protologia stanowi podstawę dla antropologii teologicznej, a bez integralnej wizji antropologicznej człowiek nie może zrozumieć sam siebie” (s. 14). Problemem badawczym jest więc integralny obraz człowieka, w sensie interdyscyplinarnym, w jego genezie i końcu egzystencji.

Cel pracy został określony jako „przeprowadzenie nowej, współczesnej interpretacji wybranych, najbardziej istotnych kwestii z zakresu katolickiej antropologii teologicznej i protologii, odpowiadającej na współczesne trudności powstające w konfrontacji twierdzeń teologicznych z wiedzą o świecie dostarczaną przez nauki szczegółowe i wynikającą z doświadczenia egzystencjalnego człowieka. Są to kwestie: początków ludzkości, upadku i grzechu pierwotnego oraz śmierci jako skutku

grzechu. Interpretacja teologiczna tych zagadnień powinna się odznaczać ujęciem teologicznodogmatycznym i teologicznofundamentalnym w takim rozumieniu, że ma ona polegać nie tylko na poszukiwaniu zrozumienia treści wiary, ale także stanowić rodzaj współczesnej formy ich wyjaśnienia i uzasadnienia. Interpretacja taka powinna być jednocześnie adekwatna dla współczesnego odbiorcy, to znaczy: spójna, wiarygodna, racjonalna i zrozumiała” (s. 15). Należy podkreślić, że zarówno postawiony problem badawczy oraz wyznaczony cel pracy dają jasny i precyzyjny obraz walorów dojrzałości naukowej Autora.

3. Zastosowana metodologia

Autor pracy proponuje adaptację teologicznej metody integralnej, w której postuluje się wykorzystanie kompletnych źródeł teologii, uwzględnienie analogii wiary (powiązanie danych ze Słowa Bożego z całokształtem wiary i teologii), pogłębienie racjonalne zagadnienia i odniesienie do osiągnięć innych nauk oraz systematyzację zagadnienia. Do tego głównego rysu metodologicznego dodana została metoda analizy źródeł (źródeł biblijnych, świadectw Tradycji i stanowisk współczesnych teologów) oraz metoda syntezy, która posłużyła jako narzędzie konstrukcji uprawnionych konkluzji i prezentacji wyników badań.

4. Wykorzystanie źródeł

Należy zwrócić uwagę na bardzo bogaty zestaw bibliograficzny. Został on ujęty w klasycznym układzie: źródła, opracowania, literatura pomocnicza. W źródłach wyszczególnione zostały przekłady i wydania Pisma Świętego, zbiory dokumentów Kościoła, wypowiedzi papieskich i innych źródeł chrześcijańskich, dokumenty i teksty liturgiczne Kościoła, wypowiedzi papieskie, inne źródła chrześcijańskie i apokryfy oraz źródła nierześcijańskie. Opracowania zawierają literaturę z zakresu teologii biblijnej, dogmatycznej i fundamentalnej oraz opracowania z zakresu paleoantropologii, prehistorii, archeologii pradziejowej, antropologii i dziedzin pokrewnych. Literatura pomocnicza jest zbiorem wykorzystanych w tym aspekcie publikacji.

Dodać należy, że w pracy zawarty jest obszerny Aneks (s. 329-378), zawierający źródłowe teksty doktrynalnych wypowiedzi Kościoła, dotyczące problematyki początków ludzkości, upadku, grzechu pierworodnego i śmierci, jako skutku grzechu.

Należy podkreślić poprawność w prezentacji bibliograficznej i sposobu wykorzystania źródeł.

5. Ocena merytoryczna prezentowanej rozprawy

a) zalety:

- podjęte badania i prezentowana praca wpisuje się w nowe kryteria teologii, określone przez papieża Franciszka w Konstytucji *Veritatis gaudium*, którymi są: a) teologia jako wprowadzenie duchowe, intelektualne i egzystencjalne w serce kerygmatu, b) szeroko pojęty dialog, jako promocja otwartego i owocnego współdziałaniu ze wszystkimi cennymi ideami, powodującymi wzrost powszechnej ludzkiej świadomości i autentycznej kultury spotkania, c) inter- i trans-dyscyplinarność realizowane z mądrością i kreatywnością w świetle Objawienia, d) tworzenie sieci pomiędzy różnymi instytucjami, które w każdej części świata, uprawiają i krzewią studia kościelne, zdecydowanie realizując niezbędne współdziałanie z instytucjami naukowymi w różnych krajach i z tymi, które są inspirowane różnymi tradycjami kulturowymi i religijnymi. Wobec powyższych kryteriów, należy podkreślić, że cel pracy, czyli integralne ujęcie prawdy o stworzeniu człowieka, grzechu pierworodnego i śmierci w rozumieniu nauk teologicznych i nauk empirycznych jest bez wątpienia akademicką próbą dialogu między odmiennymi dyscyplinami, z implicite zawartym kontekstem ewangelizacyjnym.

- wnikliwa i szeroka analiza, precyzyjnie opisana w strukturze pracy, która może być materiałem wyjściowym do podjęcia nowych badań w tym zakresie,

- bogata literatura przedmiotu, która świadczy o szerokim zakresie prowadzonych badań i wartości przedstawionych w pracy ich wyników

b) treści domagające się wyjaśnienia

- Autor we *Wstępie* zapowiada m.in. walor teologicznofundamentalny swojej pracy. Dotyczyć to miało najważniejszych zagadnień proktologicznych, jak: początek człowieka, czyli jego stworzenie, upadek, czyli grzech pierworodny i jego następstwa oraz śmierć jako skutek grzechu. Miałoby się to wyrazić w budowaniu narracji, która w sposób wiarygodny uzasadniałaby te istotne punkty doktryny katolickiej w zakresie antropologii teologicznej i jednocześnie zawierałaby element apologetyczny. Jednak

explicite aspekt teologicznofundamentalny pojawia się w tekście śladowo, bardziej w wymiarze formalnym niż merytorycznym. Warty wyjaśnienia jest więc wątpliwość: czy precyzyjna i syntetyczna konkluzja teologicznofundamentalna, w podsumowaniu każdego rozdziału, jako konkretny argument wiarygodności objawienia i przesłania chrześcijańskiego wobec umysłowości scjentystycznej, nie byłaby elementem waloryzującym pracę?

- w tytułach poszczególnych rozdziałów, a także wielokrotnie w tekście doktoratu użyte zostały sformułowania, określające główne obszary protologii. Pytanie budzi użycie pojęć: „próg hominizacji” oraz „przekroczenie progu hominizacji”, jako oddające teologiczne pojęcie „aktu stworzenia” i „człowieka jako istoty stworzonej” oraz „upadek”, jako oddający teologiczne pojęcie „grzechu” czy też „grzechu pierwotnego” - Czy w intencji Autora są to określenia synonimiczne, czy też należy je traktować, jako zabieg narracyjny, swego rodzaju „eufemizm teologiczny”, by w kontekście dialogu, nie używać pojęć ściśle religijnych wobec osób z obszaru nauk empirycznych, dla których są one niezrozumiałe? Bowiem, jak pisze Autor, choć twierdzenia teologiczne: „znajdują się – z punktu widzenia metanaukowego – na zupełnie innym planie niż twierdzenia nauk empirycznych, to nieodzowne wydaje się, szczególnie w zakresie antropologii, nawiązanie przez teologię dialogu z naukami szczegółowymi. Wejście w dialog ten pozwala teologom nie tylko uzgadniać formy wyrazu dogmatów protologicznych ze sposobem postrzegania świata przez ludzi współczesnych, ale także uchronić sformułowania dogmatyczne od błędów i sprzeczności”.

- Główny problem pierwszej części pracy to integralny opis początku ludzkości w sensie teologicznym i empirycznym. Dokonano tego w logicznym ciągu, określając najpierw kryteria człowieczeństwa w rozumieniu antropologii teologicznej, by następnie przedstawić zarys odkryć nauk szczegółowych w zakresie pochodzenia człowieka, zwracając szczególną uwagę na przesłanki, które mogłyby korespondować z ustalonymi kryteriami człowieczeństwa. Celem naukowym tego działania było zaś: ustalenie, które z istot uznawanych za przodków współczesnych ludzi mogły spełniać kryteria człowieczeństwa. Według Autora pozwoliłoby to na próbę wskazania, w którym „punkcie dziejów świata nasi przodkowie przekroczyli próg hominizacji. W procesie tym uzupełnimy dane z zakresu paleoantropologii i paleoarcheologii o twierdzenia innych nauk szczegółowych zajmujących się początkami ludzkości.

Ustalenie, od kiedy możemy mówić o istotach ludzkich – co niekoniecznie musi pokrywać się z klasyfikacją taksonomiczną antropologii biologicznej – umożliwi sformułowanie integralnej narracji, w której wiedza o początkach rodzaju ludzkiego dostarczana przez nauki empiryczne zestawiona zostanie z orędziem Objawienia o człowieku”. Mając na uwadze wskazane kryteria, czyli m.in. zdolność do nawiązywania osobowych relacji, w szczególności z Bogiem, postawić można pytanie: czy wystarczający i adekwatny w rozwiązaniu problemu jest przytoczony argument z nauk empirycznych o odkryciach dotyczących pochówku, określonego w pracy jako rytualnego, które miałyby otwierać drogę do uznania ówczesnych istot *Homo* jako *capax Dei*, finalnie uznających istnienie Boga. Jest to o tyle istotne, że w dalszych częściach pracy Autor powołuje się na tę tezę, traktując ją, jako w pełni uzasadnioną i potwierdzającą religijny charakter ówczesnej egzystencji *Homo*.

c) Pytanie problemowe:

- Czy i jeśli tak, to w jaki sposób używane w pracy pojęcie *capax Dei* koresponduje z pojęciem *homo religiosus*?

6. Wniosek końcowy

Po zapoznaniu się z treścią rozprawy doktorskiej Pana mgra lic. Macieja Witły: *Początek człowieka – upadek – śmierć. Kluczowe zagadnienia antropologii teologicznej w nowej interpretacji*, podkreślam jej wysokie walory formalne i merytoryczne oraz stwierdzam, że spełnia ona wymogi stawiane tego typu pracom naukowym i stawiam wniosek o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

